

Soortbescherming Korhoen, een discutabel plan

Jos Overbeeke

De heidevelden van de Sallandse Heuvelrug herbergen de enige levensvatbare populatie Korhoenders in Nederland. Het gebied is de proeftuin voor het in 1991 door het Rijk gelanceerde Soortbeschermingsplan Korhoen. Er worden ingrijpende maatregelen genomen om de vogel voor Nederland te behouden. Doet men dit niet, dan is het Korhoen binnen enkele jaren uit Nederland verdwenen. Hebben de maatregelen hier het gewenste effect, dan wil men deze ook in andere terreinen in Nederland nemen. Deze maatregelen komen niet alleen het Korhoen ten goede, maar ook andere soorten die op de heide leven.

De maatregelen op de Sallandse Heuvelrug gaan echter erg ver. Het is de vraag of het behoud van één soort en dat van de halfnatuurlijke leefgemeenschap heide, deze maatregelen wel rechtvaardigen. Is er in Nederland nog wel plaats voor het Korhoen?

Geschiedenis

Duizenden jaren geleden toen Nederland nog grotendeels bos was, kwam het Korhoen hier vermoedelijk niet in groten getale voor. Korhoenders leven in open gebieden en die waren er toen niet zo heel veel. Ze zullen de veengebieden hebben bewoond en mogelijk open stukken in het bos. Maar de meeste veengebieden zijn verdwenen en het huidige bosareaal is aanmerkelijk kleiner dan dat van duizenden jaren geleden. Natuurlijke plekken voor het Korhoen zijn er dan ook niet of nauwelijks meer. Vandaag de dag is het dier vooral aangewezen op de halfnatuurlijke heideterreinen.

Het Korhoen beleefde zijn bloei in Nederland vermoedelijk aan het eind van de vorige eeuw. De heideterreinen hadden na de ontdekking van de kunstmest hun traditionele functie verloren en werden omgezet in bossen en landbouwgronden. Weliswaar nam het nestelgebied van het

Korhoen hierdoor af, maar de foerageermogelijkheden namen explosief toe. De combinatie van nog niet verwaarloosde heide, jong bos en extensieve landbouw was optimaal voor het Korhoen. Op sommige plaatsen vormde het Korhoen zelfs een plaag.

Maar veel van de heideterreinen verdwenen, de bossen werden ouder en de landbouw intensiverde. Nederland veranderde en werd minder geschikt voor het Korhoen.

In 1965 schatte Eygenraam het aantal Korhoenders nog op drieduizend. Daarna zette een dramatische achteruitgang in. In 1976, het begin van de jaarlijkse inventarisatie van het Korhoen, telde men nog 456 baltsende hanen. In 1994 waren dat er slechts 35, waarvan 29 op de Sallandse Heuvelrug en zes verspreid over Noord-Brabant.

Is er nog wel plaats voor het Korhoen in Nederland? Sallandse Heuvelrug, 2 mei 1993.

Foto: Jos Korenromp.

De Sallandse Heuvelrug. Bos moet plaats maken voor heide.

Foto: Jos Overbeek.

Oorzaken achteruitgang

In 1987 heeft Gallacher in Het Vogeljaar precies uit de doeken gedaan wat de oorzaken zijn van deze achteruitgang. De belangrijkste hiervan is het geringe voortplantingssucces, vanwege eiverlies, sterfte van de hen, kuikensterfte en gebrek aan nestelmogelijkheden.

- Vanwege grootschalig heidebeheer, vergrassing van de heide en de intensivering van de landbouw is het voedselaanbod voor het Korhoen onvoldoende. Eiverlies ontstaat doordat de broedende hen, vanwege het geringe aanbod, langer van het nest blijft om haar kostje bij elkaar te scharrelen, waardoor de eieren langer onbewaakt blijven.

- Om maar zo snel mogelijk op het nest terug te zijn, let de hen soms alleen op het voedsel en niet op haar eigen veiligheid, waardoor ze zelf wordt gepredeerd. Dit leidt natuurlijk weer tot eiverlies.

- Of in de kuikenfase: tot kuikensterfte. Kuikens sterven ook door het slechte voedselaanbod.

- Het grootschalig heidebeheer en de vergrassing van de heide leiden, samen met de versnippering van heide, tot het gebrek aan nestelmogelijkheden.

Zijn de kuikens eenmaal twee weken oud, dan zijn de grootste gevaren geweken.

300 hectare bos verdwijnt

In het kader van het genoemde soortbeschermingsplan van de overheid proberen Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en het Overijssels Landschap op de Sallandse Heuvelrug en het nabijgelegen Wierdense Veld de bestaande populatie Korhoenders te vergroten. Hiertoe nemen zij ingrijpende maatregelen.

Allereerst wordt het heidegebied vergroot door

driehonderd hectare bos te kappen. Het beschermingsplan stelt dat een levensvatbare populatie Korhoenders uit minstens honderd dieren moet bestaan en dat deze populatie een heide- of hoogveengebied van ruim duizend hectare nodig heeft. Op de Sallandse Heuvelrug was slechts 750 hectare heide aanwezig, vandaar het plan 300 ha bos te kappen.

Bij de noodzaak van deze ingreep zet ik echter grote vraagtekens. Ten eerste is het Korhoen niet achteruit gegaan doordat het heide-areaal inkromp, maar door de veranderde toestand van de heide (zie boven). Waarom zou het Korhoen zich dan herstellen als de heide in oppervlakte toeneemt? Ten tweede was er op de Sallandse Heuvelrug in de eerste decennia na de oorlog, toen er meer Korhoenders waren dan nu, juist minder heide dan nu. Ik wil niet beweren dat verkleining van het heidegebied goed is voor het Korhoen, maar wel dat er allerm minst een direct verband is tussen het aantal Korhoenders en de grootte van het leefgebied.

Dit alles is van belang, omdat wij naar mijn mening zeer terughoudend moeten zijn met het creëren van heide ten koste van bos. Heide is immers geen natuurlijke vegetatie. Zij kan alleen bestaan dank zij onophoudelijk ingrijpen. De successie tot bos wordt er verhinderd. Natuurbeheer moet daarentegen gericht zijn op zo weinig mogelijk door ingrepen van de mens en zoveel mogelijk zelfregulatie. Natuurlijke ecosystemen moeten prioriteit krijgen boven halfnatuurlijke. Op de Sallandse Heuvelrug is bos de natuurlijke vegetatie en het verwijderen van bomen is niet natuurlijk.

U zult misschien zeggen dat Nederland veel meer bos heeft dan heide. Wat is dan het bezwaar van omzetting van een stuk bos in heide?

Het bezwaar is dat de meeste bossen in Nederland weinig natuurlijk zijn, omdat de bosbouw er zo'n grote rol speelt. Sterk uitgedrukt: veel bossen zijn eigenlijk geen natuurterreinen, maar landbouwgronden. Als Nederland rijk was aan natuurbos, zouden wij kunnen besluiten een klein deel van het bos in te richten als korhoenderreservaat, maar helaas is natuurlijk bos in Nederland een zeldzaamheid.

Heidebeheer

Op de Sallandse Heuvelrug maakt bos dus plaats voor heide. Maar, zoals gezegd, niet iedere heide is geschikt voor het Korhoen. Er moeten zowel hoge als lage heidestruiken zijn. Bovendien moet de vergrassing worden bestreden. De enige manier om deze twee doelen tegelijkertijd te realiseren is kleinschalig machinaal plaggen. Maar waar leidt dit toe? Op de Sallandse Heuvelrug en het Wierdense Veld zie je overal stroken geschoren heide van ongeveer tien bij vijftig meter. Het geheel biedt een zeer kunstmatige aanblik.

Begrazing van de heide door schapen is geen alternatief. Het resulteert weliswaar in een natuurlijker groep patroon, maar leidt niet tot het gewenste herstel van de heide, noch tot structuurvariatie en is daarmee ongunstig voor het Korhoen.

Overige Ingrepen

Niet alleen bos, maar ook sommige dieren moeten plaatsmaken voor het Korhoen. Het leefgebied van bosdieren, zoals spechten, Wielewaal en Fluitsner, wordt ingeperkt. Daarnaast wordt er op de terreinen van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten beperkt op Vossen gejaagd (bij Staatsbosbeheer ook op Zwarte Kraaien) die zich in of rond het korhoendergebied ophouden. Ten slotte moeten ook mensen inleveren. Omdat men Korhoenders beschouwt als erg storinggevoelig, zijn grote stukken heide afgesloten voor wandelaars. Bovendien adviseert onderzoeker Nieuwold om alle doorgaande paden in het leefgebied van het Korhoen op te heffen, dat de wandelmogelijkheden natuurlijk aanzienlijk beperkt. Maar de natuur is er ook voor mensen! Als de natuur niet meer toegankelijk is, heeft het een groot deel van zijn waarde verloren. Rustgebieden zijn vanuit recreatief oogpunt gezien een crime. Allicht is het goed om in Nederland, met zijn grote bevolkingsdichtheid, kwetsbare ecosystemen en soorten tegen recreanten te bescher-

men, als dat nodig is. Maar als grote gebieden volledig worden afgesloten, zijn de verhoudingen zoek.

Overigens is het plan de toeristenweg af te sluiten voor gemotoriseerd verkeer natuurlijk prima. Deze weg, waarvan niet alleen toeristen maar ook veel forenzen gebruik maken, loopt door het hart van het gebied. Hoe meer auto's de natuur uit, des te beter. Voor invaliden moet een oplossing worden gevonden.

Conclusie

Als op de Sallandse Heuvelrug, waar het Korhoen zich de laatste jaren relatief goed staande heeft weten te houden, al zulke draconische maatregelen nodig zijn om het dier te beschermen, wat moet er dan in de andere gebieden waar de overheid weer graag Korhoenders ziet wel niet gebeuren?

Vaak wordt aangevoerd dat de maatregelen niet

Waarom zou een ecosysteem dat hier van nature niet voorkomt voorrang krijgen boven een ecosysteem dat hier van nature wel voorkomt?

Foto: Jos Overbeek.

alleen het Korhoen ten goede komen, maar alle soorten van de heidegemeenschap. Dit is juist, maar waarom zouden de 'heidesoorten' voorrang krijgen boven de 'bossoorten' en sterker nog: waarom zou een ecosysteem dat hier van nature niet voorkomt voorrang krijgen boven een ecosysteem dat hier van nature wel voorkomt? Het bovenstaande is voldoende aanleiding ons nog eens goed af te vragen of de Nederlandse natuurbescherming wel op de goede weg is. Er valt veel te zeggen voor de stelling dat er in Nederland geen plaats meer is voor het Korhoen.

■ Jos Overbeek, Houtzagersstraat 11, 9724 CV Groningen, (050) 314 60 99.

LITTERATUUR:

- Anonymus (1991):** Soortbeschermingsplan korhoen. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage.
- Eygenraam, J.A. (1965):** Ecologie van het Korhoen (*Lyrurus tetrix* L.). ITBON-mededeling 66/1965, Arnhem.
- Gallacher, H.P. (1987):** Kansen voor het Korhoen. Het Vogeljaar 35 (5): 302-308.
- Hustings, F. & A. van Dijk (1994):** Eerste indrukken broedvogels 1994. Sovon-Nieuws 7 (4): 7.
- Nieuwold, F.J.J. (1987):** De korhoenders van onze heideterreinen: verleden, heden en toekomst. RIN-rapport 87/3, Arnhem.
- Nieuwold, F.J.J. (1993):** Inrichting en beheer van de Sallandse Heuvelrug en het Wierdense Veld ten behoeve van een duurzame korhoenpopulatie. IBN-rapport 93037, Arnhem.
- Nieuwold, F.J.J. & H. Nijland (1988):** De Sallandse Heuvelrug als reservaat voor het Westeuropese heidekorhoen. RIN-rapport 88/59, Arnhem.